

care Șt. Balș îl considera „șeful meu direct, exemplu de sistematizare științifică a muncii“, pentru arh. Al. Popovici a cărui competență, ca executant al lucrărilor sale, a contribuit la remarcabila lui formație tehnică.

După desființarea CMI (1948) – cu o pauză datorită ispășirii vinei de a fi găzduit un „dușman al poporului“ – între anii 1950 și 1955 a proiectat locuințe colective la ICSOR – ISPROR, unde în 1950 a fost înființat un mic atelier de proiectare pentru restaurări de monumente, nucleul de mai târziu al „mult doritei Direcții a Monumentelor Istorice“. Despre perioada care a urmat (1960-1977) până la desființarea acesteia, Ștefan Balș credea că a fost cea mai reprezentativă pentru școala română de restaurare – dovadă fiind marele număr de lucrări valoroase (apreciate inclusiv pe plan internațional), răspândite în întreaga țară.

În plan profesional, aceasta a reprezentat o „schimbare radicală a stilului de muncă“, cu colaborarea tuturor specialităților implicate în această disciplină și, de asemenea, cu abordări mai largi, de ansamblu, în locul intervențiilor punctuale.

Meritul, spunea el, aparține instituției și organizatorilor ei, arh. Virgil Bilciurescu – care a reunit serviciile de documentare, cercetare, proiectare, avizare – și ing. Victor Munteanu – care a organizat o solidă grupă de execuție, cu ateliere specializate, cu activitate în toată țara.

Pentru noi însă, „bobocii“ de atunci (și pensionarii de astăzi), autorii marilor lucrări realizate în această perioadă aveau nume și (mai ales) personalitate: arh. Ioana Grigorescu, arh. Eugen Chefneux, arh. Rodica Mănciulescu, arh. Nicolae Diaconu, arh. Virgil Antonescu, arh. Mariana Angelescu, ing. C. Pavelescu, ing. T. Barbu... și să mă ierte cei pe care nu-i mai numesc. Toți erau profesioniști serioși și pasionați, capabili să transmită generațiilor tinere experiența care nu se poate extrage din cărți.

Ștefan Balș, acest „înțelept Nestor al restaurării monumentelor românești“ cum frumos îl numește prof. V. Drăguț într-un articol aniversar cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani (în *Revista Monumentelor Istorice* nr. 12/1977), era totuși un caz special: exigența și disciplina în muncă, dublate de o cultură enciclopedică în domeniu, ar fi intimidat dacă seninătatea și căldura umană, simplitatea și comportamentul mereu sportiv și tineresc nu ar fi fost permanent o invitație la dialog (cu puține cuvinte) pe teme profesionale de care am beneficiat cu toții.

De altfel, acesta era sensul general al comportamentului celor pe care îi numeam „clasici în viață“ față de tinerii arhitecți care au completat Direcția în anii 1960-1970; în ceea ce mă privește port o recunoștință deosebită prof. Grigore Ionescu, directorul instituției, șefului meu direct, arh. E. Chefneux și unora dintre tehnicieni – șefi de șantier – din execuție.

De asemenea, arhitecților Balș și Antonescu care, și după desființarea Direcției, m-au acceptat ca și colaborator la lucrările pe care au continuat să le facă până la o vârstă înaintată.

Bilanțul vieții profesionale a arh. Ștefan Balș, închinată monumentelor istorice este greu de egalat: peste 60 de ani de activitate, peste 50 de restaurări de monumente și ansambluri istorice (din care, nu întâmplător, trei fac parte astăzi din patrimoniul mondial), zeci (25-26) de studii publicate în reviste de specialitate, lucrări cu caracter monografic, traduceri, nenumărate comunicări la sesiunile științifice.

Dincolo de această exemplară viață profesională, Ștefan Balș a fost un om integru, un spirit deschis, un coleg cald și disponibil de care își vor aduce aminte cu recunoștință toate generațiile de restauratori care au avut prilejul de a colabora cu el în această grea, dar fascinantă profesie.

DESPRE RESTAURAREA CLISIARNIȚEI DE LA MĂNĂSTIREA MOLDOVIȚA ȘI ALTE AMINTIRI

LAURENȚIU TUDOR L. SPOIALĂ

Au trecut 47 de ani de când mă ocupam de consolidarea și restaurarea acestei lucrări!

Tocmai se înființase, prin restructurarea celor dinainte, Institutul de Proiectare ICSOR, care prelua atelierul de restaurări, condus de Arh. Ștefan Balș. Proiectul purta N=1. Acest atelier se înființase cu vreo 2 ani în urmă iar eu colaborasem deja cu ei la unele restaurări și consolidări.

Însă Clisiarnița era totuși primul proiect de refacere integrală a unui monument, având și un mare grad de dificultate.

Mi-aduc aminte că m-a luat într-o zi Șt. Balș și m-a dus la Moldovița. Plecam des în deplasare cu el, iar în trei zile treceam pe la 20 de Monumente. Ne deplasam cu ce se putea: pe jos, cu

căruța, foarte rar cu câte o ocazie, cu RATA (care la vremea aceea era o alcătuire mecanică între căruță și mașină), cu trenul.

Se dormea pe apucate iar el reușea să adoarmă ori de câte ori nu avea treabă, iar într-un tren aglomerat ...dormea și în picioare!!!!

Mi-a arătat o adunătură de ruine sub formă de bolovani și pământ și mi-a spus: „E un Palat Domnesc, al lui Petru Rareș, unul dintre puținele care ne-au mai rămas!“ – „Dar credeți că ne-a rămas?“ am replicat eu, uitându-mă jalnic la ceea ce îmi arăta.

– „O, da, ai să vezi după ce va fi dat pământul la o parte că zidăria va arăta altfel.“

Și așa a și fost! Cu flerul și experiența, pe care o avea a realizat că se păstrase destul de mult ca să se poată face o reconstituire și o restaurare.

Într-adevăr bolțile de peste parter existau, bineînțeles în mare parte sparte și având lipsuri importante, iar de la etaj rămăseseră câteva ziduri cu porniri de bolți.

A fost întocmit un relevu corect iar pentru realizarea consolidărilor au fost stabilite următoarele principii:

– se înlătură toate zonele locale putrede, iar zidurile se refac pe cât posibil cu material căzut din lucrare

– la bolțile având zone prăbușite se realizează plombe din zidărie de epocă, apoi se suprabetonează.

– acolo unde până la pardoseală ar rezulta umpluturi foarte mari se toarnă o placă monolit cu cofraj pierdut sau se realizează umpluturi din materiale ușoare.

– traseele de centuri foste de lemn și putrezite, curățate și betonate, ele constituind tiranții mascați ai bolților.

– zidurile de la etaj care se rezemau direct pe bolțile de peste parter, să fie preluate de juguri noi de beton armat, care să se descarce direct pe zidurile longitudinale

– la etaj unde nu mai găsisem decât pornirile de bolți, acestea urma să fie refăcute din cărămidă suprabetonată.

– fisurile și crăpăturile să fie injectate cu lapte de ciment. Cam aceleași principii le aplicăm și astăzi.

Detaliile le-am confecționat eu, dar aveam la spate mari constructori din trecut: prof. Beleş, ing. Drogeanu, ing. Miron Popescu. Șeful de atelier era ing. Gheorghiu.

Am colaborat cu Arh Dan Corneliu, care era șeful de proiect și care la rândul său îi avea la spate pe arhitecții Șt. Balș și Radu Udriș*

Și dacă astăzi sărbătorim 100 de ani de la nașterea lui Șt. Balș aș vrea să nu-l uităm pe Radu Udriș, care era un mare specialist în arhitectură românească și în special un mare făuritor de detalii caracteristice. Iar Șt. Balș le spunea tinerilor lui arhitecți: „de la Udriș aveți de învățat detalii mai mult decât de la mine!”

El a condus de altfel atelierul cât timp Șt. Balș a lipsit... fiind arestat! Trebuie să spun că Directorul Institutului arh. Gusti l-a angajat imediat ce a ieșit din închisoare, fără ezitări. Era pe atunci și acesta un act de vitejie!

Proiectarea s-a desfășurat în cele mai bune condițiuni. Reconstituire? Poate, dar plecând de la date certe, cel mult parapetul galeriei de la etaj să fi fost invenția șefului de proiect.

Iar avizarea, care se făcea de către o comisie din care făceau parte o serie de „Monștri Sacri” ai arhitecturii de atunci condusă de arh. Duiliu Marcu, a acceptat proiectul. Referatul de specialitate a fost întocmit de Ioan Balș, vărul lui Șt. Balș, o figură de asemenea remarcabilă și de care este atât de regretabil că nu se mai vorbește.

Citez: „un aviz favorabil la care toți membrii comisiei au fost de acord, inclusiv cel mai exigent membru al comisiei arh. Horia Teodoru”.

Execuția a durat vreo 3 ani, din care în primul am fost nevoiți să dădăcim de nenumărate ori echipa de meșteri care lucra pe șantier. Șeful de șantier era... un inginer agronom, un om foarte cumsecade... dar atât.

Abia în anul următor a apărut echipa ing. Macovei, care era într-adevăr un mare constructor! Avea și o mașină, cu care în fine ne puteam deplasa, care însă se defecta la fiecare 20 de kilometri!

Maica Stareță ne hrănea cu borș de post dar în care punea și ciuperci. Să tot faci asistență tehnică ! Și nici acest borș nu am să-l uit.

Dar noi eram tineri, munceam foarte mult și eram dornici să învățăm. Pe vremea aceea nu împlinisem încă 30 de ani!

Când ne duceam la Moldovița dădeam o fugă și la Sucevița Drumul se făcea cu rucsacul în spate peste munte. Șoseaua s-a făcut mai târziu. Ne era cel mult frică să nu dăm peste partizani, ascunși săracii de ei în păduri. Nu ne-au făcut nimic!

Dar Maica Stareță se ruga pentru noi. Se ruga însă și pentru șeful postului de Miliție, căruia îi dispăruse revolverul la un chef!

Șt. Balș avea capacitatea să te conducă fără să o simți. Modest dar binevoitor cu toată lumea. Mănăstirile se considerau în sărbătoare, când venea în vizită.

Mă bucur să-l comemorăm și sunt fericit că i-am fost colaborator. Iar Clisiarnița de la Mănăstirea Moldovița stă cu cinste în palmaresul meu.

Mi-a revenit mie sarcina să mă ocup și să urmăresc această lucrare. După aproape 50 de ani mă simt foarte mândru pentru ce s-a realizat atunci!

Închei, aducând un omagiu și Domnului Iuliu Șerban, stărostele arhivei DMI, care mi-a găsit planurile lucrării, pe care eu personal le credeam pierdute.

* Ilustrația cuprinde planșe de arhivă ale proiectului de restaurare a Clisiarniței Mănăstirii Moldovița.

